

Kultūrinių realiųjų pavadinimų vertimas dubliažui: analizės modelis

Jurgita Astrauskienė

Vilniaus universiteto Kauno fakultetas
Vilnius University Kaunas Faculty
Muitinės g. 8, LT-44280 Kaunas, Lietuva
E. paštas jurgita.astrauskiene@knf.vu.lt
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-1175-6631>
Moksliniai interesai: audiovizualinis vertimas, dubliavimas
Scientific interests: audiovisual translation, dubbing

Danguolė Satkauskaitė

Vilniaus universiteto Kauno fakultetas
Vilnius University Kaunas Faculty
Muitinės g. 8, LT-44280 Kaunas, Lietuva
E. paštas danguole.satkauskaite@knf.vu.lt
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9042-4373>
Moksliniai interesai: audiovizualinis vertimas, dubliavimas, lingvistinė pragmatika
Scientific interests: audiovisual translation, dubbing, linguistic pragmatics

Santrauka. Kultūrinių realiųjų pavadinimai sulaukia nemenko mokslininkų dėmesio, nes laikomi vienu sudėtingiausių vertėjams kylančių iššūkių. Nepaisant to, daugumoje darbų tiriama kultūrinių realiųjų pavadinimų perteikimas kitakalbei auditorijai rašytiniuose tekstuose, o negausiuose audiovizualiniam diskursui skirtuose darbuose menkai atsižvelgiama į papildomus polisemiotinio teksto ribojimus. Vienas sudėtingiausių audiovizualinio vertimo būdų – dubliavimas dėl jam taikomos sinchronizacijos. Straipsnyje pateikiamas kultūrinių realiųjų pavadinimų vertimo modelis, skirtas būtent dubliuotiems kūriniams analizuoti. Taip pat aptariamas kultūrinių realiųjų koncepto kompleksiskumas, analizuojamos ir sisteminamos skirtingos kultūrinių realiųjų pavadinimų kategorizacijos, kultūrinių realiųjų pavadinimų vertimo taksonomijos. Darbe nagrinėjama dubliavimo kaip audiovizualinio vertimo būdo specifika, sinchronijos tipologija ir jų keliami iššūkiai kultūrinių realiųjų pavadinimų vertimui.

Reikšminiai žodžiai: audiovizualinis vertimas; dubliavimas; animacija; kultūrinių realiųjų pavadinimai.

The Translation of Culture-bound References for Dubbing: A Model for the Analysis

Abstract. Culture-bound references receive considerable attention from translation scholars, as they are regarded as one of the most difficult challenges that translators face. However, most studies examine the transmission of culture-bound references to the target audience in literary texts, while research that would examine the translation of culture-bound references in audiovisual discourse involving additional constraints is somewhat limited.

Submitted 10 January 2022 / Accepted 18 February 2022

Įteikta 2022 01 10 / Priimta 2022 02 18

Copyright © 2022 Jurgita Astrauskienė, Danguolė Satkauskaitė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution License CC BY 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium provided the original author and source are credited.

Dubbing is considered to be one of the most challenging modes of audiovisual translation, mainly due to the synchronization applied to it. This paper presents a model for the analysis of the translation of culture-bound references dedicated specifically to dubbing. The authors of the paper discuss the complexity of the concept of culture-bound references, their categorization and the taxonomies of their translation procedures. The article discusses the specifics of dubbing, the typology of synchronies applied in dubbing and restrictions posed by it on the translation of culture-bound references.

Keywords: audiovisual translation; dubbing; animation; culture-bound references.

Įvadas

Kiekvienos tautos žodyne yra žodžių, kurie perteikia jos savitą kultūrinį identitetą. Šie žodžiai arba frazės apima įvairius kultūrinių realiųjų pavadinimus (KRP), kurie yra šio straipsnio tyrimo objektas. KRP dažnai neturi atitikmens kitos kalbos žodyne, todėl jų perteikimas iš originalo kalbos (OK) į vertimo kalbą (VK) yra laikomas vienu sudėtingiausių ir kelia daug iššūkių vertėjams (Ramière, 2006, p. 153; Chaume, 2012; p. 145; Ranzato, 2016, p. xiii). KRP vertimas grožinėje literatūroje išsamiai analizuotas lietuvių mokslininkų (Danytė, 2006; Kalėdaitė, Asijavičiūtė, 2005; Leonavičienė, 2014, Janavičienė, 2016; Valūnaitė, Oleškevičienė ir kt., 2018), tačiau audiovizualiniuose (AV) kūriniuose tiriamas gerokai mažiau. Lietuvoje kultūriniu aspektu analizuoti tik keli subtitruoti filmai (Judickaitė-Pašvenskienė, 2009; Horbačiauskienė ir kt., 2016). O lietuviško dubliažo tyrėjai gilinasi į filmo ištraukų (Liubinienė, Beniušytė, 2014; Astrauskienė, 2016), dubliavimo recepcijos (Koverienė, Satkauskaitė, 2018), pragmatinių ir sociolingvistinių aspektų (Satkauskaitė, Alosevičienė, 2020; Satkauskaitė, Kuzmickienė, 2020), vieno sinchronijos tipo analizę (Koverienė, 2015) ir sinchronijos tipų analizę pasitelkus klausimyną (Huber, Kairys, 2021). Negausu ir užsienio darbų, kuriuose tiriami KRP dubliaže (Ramière, 2006; Antonini, 2009; Ranzato, 2014, 2016). Nors užsienio audiovizualinio vertimo (AVV) mokslininkai atlieka dubliuotų kūrinių KRP vertimo tyrimus, tačiau į sinchronizacijos keliamus suvaržymus jie neatsižvelgia, nors sinchronizacijos svarbai ir įtakai pritaria (Chaume, 2012, p. 66–80; 145–147; Ranzato, 2016, p. 43–44). Tai leidžia manyti, kad straipsnio tema yra aktuali, o Lietuvos kontekste – ir gana originali. Be to, naujai suformuotas ir su lietuviškai dubliuota medžiaga išbandytas KRP analizės modelis vėliau galėtų būti taikomas įvairių ne tik lietuviškai dubliuotų AV kūrinių analizei.

Šio straipsnio **tikslas** – suformuoti ir išsamiai aptarti teorinį kultūrinių realiųjų pavadinimų vertimo analizės modelį, skirtą dubliuotiems audiovizualiniams kūriniams tirti.

Tikslui įgyvendinti keliami **uždaviniai**: 1) apžvelgti ir kritiškai įvertinti KRP kategorizacijas ir suformuoti išsamią, susistemintą KRP klasifikaciją; 2) modelį papildyti KRP vertimo procedūrų taksonomija, kuri sudaroma siejant įvairių mokslininkų siūlomas vertimo procedūras; 3) į modelį įtraukti dubliavimo sinchronijos tipologiją, nes dubliavimui būdingi suvaržymai dėl sinchronizacijos, o į juos būtina atsižvelgti ir perteikiant KRP.

Kultūrinių realiųjų vertimas AV diskurse gerokai skiriasi nuo jų vertimo literatūrinuose tekstuose, nes AV tekstą sudaro keli persipinantys kodai, galintys apsunkinti vertimą, ypač tada, kai, perteikiant prasmę, lingvistinis kodas susipina su akustiniu ir vizualiu (Chaume, 2012, p. 145). Šiam tyrimui pasirinktas sudėtingiausias AVV būdas – dubliavimas (plačiau apie AVV būdų skirstymą žr. Kerevičienė, Astrauskienė, 2021). Pirmiausia aptariama KRP apibrėžtis, skirtingos KRP klasifikacijos ir vertimo procedūros, po to diskutuojama, kaip KRP vertimą veikia dubliavimo apribojimai.

1. Kultūrinių realiųjų pavadinimai

Kultūrinių realiųjų pavadinimus mokslininkai vadina įvairiai. Užsienio tyrėjų veikaluose esama tokių terminų kaip *realia* (Robinson, 1997), *cultureme* (Nord, 1997), *cultural words* (Newmark, 2003), *culture-specific terms* (Williams, 1990), *culture-specific items* (Aixelá, 1996; Davies, 2003), *culture-specific concepts* (Baker, 1992, 21), *cultural foreign words* (Nida, 2001), *culture bound references* (Pedersen, 2005; Chaume, 2012) ir kt.

Lietuvių autorių darbuose taip pat gausu skirtingų terminų: *realijos* (Mikutytė, 2005; Leonavičienė, 2014; Pažūsis 2014), *žodžiai realijos* (Armalytė, 1986), *realijas reiškiantys žodžiai* (Melnikienė, 2011), *realijos pavadinimai* (Maksvytytė, 2012, 2013), *kultūrinės realijos* (Petruilionė, 2013; Huber, Kairys, 2021), *tautinės realijos* (Kvašytė, 2010), *atitikmenų (ekvivalentų) neturinti leksika* (Melnikienė, 2011) ar *beekvivalentė leksika* (Kvašytė, 2010; Pažūsis, 2014).

KRP apibrėžties sudėtingumą bene išsamiausiai analizavo Jūratė Maksvytytė (2012 ir 2013). Būtent todėl formuojant modelį remiamasi šios mokslininkės siūlomomis lietuviškomis terminų apibrėžtimis. Pasak autorės, „*realija* yra vadinamas tikrovės objektas, reiškinys, situacija ar faktorius, dėl savo unikalumo ir/ ar laikmečio sąlygų būdingas vienai kultūrai ir yra svetimas (santykinai mažai ar visai nežinomas) kitai kultūrai“ (Maksvytytė, 2012, p. 54). O *realijos pavadinimas* aiškinamas kaip „vienai kultūrai būdingo elemento (objekto, reiškinio, situacijos ar faktoriaus) pavadinimas, kuris dėl savo unikalumo ir/ ar laikmečio charakteristikos neturi tiesioginio verbalizuoto atitikmens kitoje kalboje“ (Maksvytytė, 2012, p. 54). Siekiant labiau atskleisti realiųjų pavadinimų ryšį su kultūra ir norint išvengti realijos, kaip „realiai egzistuojančio, tikro daikto“ (LKŽ) suvokimo maišaties, modelyje prie abiejų terminų vartojamas terminas *kultūra*. Taigi, *kultūrinės realijos* sąvoka vartojama realiai egzistuojantiems objektams ar reiškiniams, būdingiems vienos ar kelių tautų, šalių ar regionų kultūroms, įvardyti, o *kultūrinių realiųjų pavadinimai* – juos žymintys žodžiai ir žodžių junginiai.

2. Kultūrinių realiųjų pavadinimų kategorizacija

Tam, kad būtų lengviau atpažinti KRP ir tirti jų vertimą, pravartu aptarti, kokios yra KRP kategorijos. Įvairių autorių išskiriamos KRP tipologijos pateiktos 1-oje lentelėje.

1 lentelė. Kultūrinių realijų pavadinimų tipologijos

Peter Newmark (1988)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ekologija (fauna, flora, geografija ir kt. terminai). 2. Artefaktai (materialinės KR: maistas, drabužiai, būstas, miestai, transporto priemonės). 3. Socialinė kultūros sfera (darbas, laisvalaikis). 4. Organizacijos, papročiai, užsiėmimai (politika, administracija, religija, istorija, menas). 5. Gestai ir įpročiai.
Birgit Nedergaard-Larsen (1993)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Geografija (meteorologija (klimatas, oras), geografija (kalnai, upės), kultūros geografija (miestai, regionai, gatvės, keliai), biologija (fauna, flora). 2. Istorija (įvykiai (karai, revoliucijos), žmonės (istoriniai asmenys), pastatai (paminklai, pilys). 3. Visuomenė (ekonomika, politika, socialinės organizacijos (valdžia, policija, kalėjimas), socialinės sąlygos (subkultūros, grupės, gyvenimo sąlygos), papročiai (šėimos santykiai, būstas, mityba, transportas, apranga). 4. Kultūra (religija, švietimas, žiniasklaida, laisvalaikis).
Rachele Antonini, Delia Chiaro (2005)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Vietovių pavadinimai. 2. Maistas ir gėrimai. 3. Su švietimu susijusios KR. 4. Matavimo vienetai. 5. Piniginiai vienetai. 6. Šventės. 7. Knygos, filmai ir TV. 8. Įžymybės ir personažai. 9. Nacionalinės sporto šakos ir laisvalaikio praleidimo būdai. 10. Institucijos (teisiniai terminai ir kt.).
Jorge Díaz Cintas, Aline Remael (2007)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Geografiniai KRP (geografiniai objektai gyvūnų ir augalų rūšys). 2. Etnografiniai KRP (buitis, darbo, meno, kultūros, kilmės bei matavimo vienetai). 3. Sociopolitiniai KRP (administracinis teritorijų suskirstymas, institucijos ir jų funkcijos, sociokultūrinis gyvenimas, karinė veikla).

Sudaryta straipsnio autorių.

Iš 1-oje lentelėje pateiktų klasifikacijų matyti, kad nemažai mokslininkų išskirtų KRP tipų yra vienodi arba labai panašūs. Taip pat verta pabrėžti, kad kai kurie KRP gali priklausyti ne vienam, o keliems tipams vienu metu. Todėl pateiktų tipologijų pagrindu nuspręsta parengti išsamią KRP klasifikaciją, ją papildant kai kuriais tipais.

Kaip ir kai kurių kitų autorių darbuose (Díaz Cintas, Remael, 2007), šiame straipsnyje taip pat išskiriami trys pagrindiniai kultūrinių realijų pavadinimų tipai: **geografiniai KRP**, **etnografiniai KRP** ir **sociokultūriniai KRP**. Kiekviename iš šių tipų išskiriami keli potipiai:

1. **Geografiniai KRP:** a) geografiniai objektai, b) geografinės vietovės, c) administracinis suskirstymas, d) meteorologija, e) fauna ir f) flora.
2. **Etnografiniai KRP:** a) butis (šiam potipiui priklauso tokios sritys kaip maistas, gėrimai, apranga, apavas, aksesuarai, darbas, profesijos, darbo įrankiai, transportas, matavimo ir piniginiai vienetai), b) šventės, papročiai, ritualai, c) sportas, žaidimai, laisvalaikio leidimo būdai, d) religija, e) mitologija ir f) folkloras.

3. **Sociokultūriniai KRP:** a) istorija, b) švietimas, c) menas ir kultūra (šiam potipiui priklauso tokios sritys kaip įžymybės, personažai, šokiai, muzika, dainos, atlikėjai, muzikos instrumentai, dailė, teatras ir kinas, intertekstualumas) ir d) visuomenė ir politika (jis apima titulus, kreipinius, laipsnius, luomus, etnonimus, politinę, karinę ir visuomeninę veiklą, asmenis ir institucijas, neologizmus ir svetimžodžius).

Kadangi konstruojamas analitinis modelis, skirtas dubliuotai AV produkcijai, o daugelyje šalių (kuriuose tradiciškai daugiau subtitruojama arba taikomas užklotinis vertimas) daugiausia dubliuojama animacija, potipiai išskirti įvertinus įvairiausių animacinių filmų KRP¹. Ši klasifikacija siūloma kaip viena sudedamųjų teorinio KRP vertimo modelio, skirto dubliažui, dalių. Toliau aptariamos KRP vertimo procedūros.

3. Kultūrinių realiųjų pavadinimų vertimo procedūros

Kadangi KRP kelia bene daugiausia sunkumų vertėjams, ne vienas mokslininkas aprašė galimus su skirtingomis kultūromis susijusių elementų perteikimo iš OK į VK būdus. Dėl apimties apribojimo 2-oje lentelėje pateikiamos tik žinomiausios KRP vertimo procedūrų taksonomijos nuo 2000 metų.

2 lentelė. Kultūrinių realiųjų pavadinimų vertimo procedūrų taksonomijos

Eirlys E. Davies (2003)	1. Išsaugojimas (formos arba turinio) 2. Pridėjimas (intratekstinis arba ekstratekstinis) 3. Praleidimas 4. Globalizacija 5. Lokalizacija 6. Transformacija 7. Sukūrimas
Jan Pedersen (2005)	1. Oficialus ekvivalentas 2. Išsaugojimas 3. Specifikacija (eksplicacija arba pridėjimas) 4. Pažodinis vertimas 5. Generalizacija 6. Substitucija (kultūrinė substitucija arba perfrazavimas) 7. Praleidimas
Jorge Díaz Cintas, Aline Remael (2007)	1. Skolinys 2. Kalkė 3. Eksplicacija 4. Substitucija 5. Transpozicija 6. Leksinis atkūrimas 7. Kompensacija 8. Praleidimas 9. Pridėjimas
Henrik Gottlieb (2009)	1. Išsaugojimas 2. Pažodinis vertimas 3. Specifikacija 4. Generalizacija 5. Substitucija 6. Praleidimas
Ritva Leppihalme (2011)	1. Tiesioginis perkėlimas 2. Kalkė; 3. Kultūrinė adaptacija 4. Hiperonimas 5. Eksplicacija 6. Pridėjimas 7. Praleidimas
Frederic Chaume (2012)	1. Pakartojimas 2. Ortografinė adaptacija 3. Pažodinis vertimas 4. Paaiškinimas 5. Kultūrinė adaptacija (dalinė adaptacija, absoliuti universalizacija, kultūrinė substitucija) 6. Praleidimas 7. Sukūrimas
Irene Ranzato (2016)	1. Skolinys 2. Oficialus vertimas 3. Kalkė 4. Eksplicacija 5. Generalizacija hiperonimu 6. Konkretizacija hiponimu 7. Substitucija 8. Leksinis atkūrimas 9. Kompensacija 10. Eliminavimas 11. Kūrybiškas pridėjimas

Sudaryta straipsnio autorių.

Iš 2-os lentelės matyti, kad skirtingi autoriai įvardija tokias pačias procedūras (pvz., išsaugojimas, praleidimas, substitucija, pažodinis vertimas), tokiam pačiam vertimo būdui įvardyti pasitelkia skirtingus terminus (pvz., praleidimą ir eliminavimą) arba tą patį

¹ Autorė J. Astrauskienė peržiūrėjo ir įvertino KRP tipus dvidešimtyje 2004–2021 m. sukurtų animacinių filmų.

terminą vartoja skirtingoms vertimo procedūroms įvardyti (pvz., E. E. Davies *pridėjimu* žymi KRP išplėstinį paaiškinimą, o I. Ranzato *kūrybišku pridėjimu* – papildomo KRP įtraukimą į vertimo tekstą).

Susisteminius visas taksonomijas ir eliminavus persidengiančius būdus, konstruojama KRP vertimo taksonomija. Iš pradžių buvo susistemintos ir išskirtos devynios procedūros. Jos patikrintos empirinės medžiagos duomenimis, t. y. išskirtos KRP iš vieno animacinio filmo *Karalienės korgis* (2019) (iš viso 475) ir nustatytos jų vertimo procedūros. Analizė (kuria planuojama išsamiau aptarti kitoje publikacijoje) parodė, kad KRP vertimo procedūrų klasifikaciją tikslinga papildyti transformacijos procedūra, kurią, beje, siūlo ir kai kurie kiti autoriai. Tai gi išskirta dešimt vertimo procedūrų. Jos aptariamoms išdėstant nuo labiausiai svetinančios iki labiausiai savinančios:

- 1. Perkėlimas.** Tai „tam tikrų originalo kalbos elementų perkėlimas į vertimo tekstą. Vertimo studijų literatūroje jis dar vadinamas skolinimu“ (Pažūsis ir kt., 2014, p. 86). Ši procedūra apima ir visiškai neadaptuotų KRP perkėlimą (pvz., Numero uno for me! → Man numero uno²), ir fonetiškai, grafiškai ar morfologiškai adaptuotus KPR (pvz., Philip → Filipas).
- 2. Eksplikavimas.** Tai tokia vertimo procedūra, kai vertėjas prideda prie KRP papildomos informacijos, paaiškindamas ją išsamiau (pvz., I want to go back to Buckingham P! → Aš noriu grįžti atgal į Bekingemo rūmus). I. Ranzato (2016, p. 87) teigia, kad dažnai tai būna skolinys, kuris yra papildomas pridėtine informacija. E. E. Davies (2003, p. 78) mini, kad vertėjams būtina gerai išmanyti tikslinės auditorijos žinių lygį, kad įvertintų, kokia informacija tikslingiausia papildyti KRP VK. Reikėtų pabrėžti, kad E. E. Davies vartoja pridėjimo terminą, kuris šiuo atveju tikslingai pakeistas eksplikacija siekiant išvengti vertimo procedūrų sumaišties.
- 3. Generalizavimas.** Tai vertimo procedūra, kai vertėjas pateikia bendresnį KRP variantą, dažniausiai hiperonimą (Ranzato, 2016, p. 89). Ši procedūra prilygsta E. E. Davies (2003, p. 83) aptartai globalizacijos procedūrai, kai KRP yra neutralizuojamas arba generalizuojamas (pvz., Good morning, Ginger, do you have room for another guest? → Labas rytas, kolega, rasi vietos naujam svečiui?).
- 4. Konkretizavimas.** Tai atvirkštinė generalizacijai procedūra, kai vertėjas pateikia konkretesnį KRP (dažniausiai hiponimą) vertimo kalba (pvz., Bring me back to Buckingham Palace in the Bentley → Vežkite mane į Bekingemo rūmus savo karališku bentliu).
- 5. Eliminavimas.** Kai kurie mokslininkai nelaiko eliminavimo vertimo procedūra, nes šiuo atveju OK esantis KRP neverčiamas, o visiškai išnyksta iš VK (Ranzato, 2016, p. 94) (pvz., Would you prefer the wedding at St. Paul's or Westminster Abbey? → Kur norėtum susituokti? Gal Švento Pauliaus katedroje?). Autorė taip pat teigia, kad ši procedūra prilygsta kitų mokslininkų naudojamai perfrazavimo procedūrai, kai KRP yra perteikiamas kitais žodžiais, kuriuose nėra KRP (p. 94).
- 6. Kultūrinis adaptavimas.** Taikant šią procedūrą tikslinei auditorijai nežinoma, todėl

² Šis ir kiti pavyzdžiai yra iš animacinio filmo *Karalienės korgis* (2019).

egzotiška, keista ir nesuprantama KR kiek priartinama prie tikslinės kultūros ir OK esantis KRP pakeičiamas VK kultūrai artimesniu KRP (Chaume, 2012, p. 145) (pvz., *And I'm Napoleon, Emperor of France and this is Katniss Everdeen from the Hunger Games* → Tada aš Napoleonas, Prancūzijos imperatorius. O čia – Džonis Depas iš *Kariby piratų*).

7. **Transformacija.** Pasitelkus šią vertimo procedūrą, KRP originalo kalba modifikuojamas arba visiškai pakeičiamas kitokiu KRP vertimo kalba (pvz., *You been at the brandy again, Margaret?* → Margarita, tu ką vėl konjako prisiuostei?). Kartais vertėjas gali nuspręsti transformuoti KRP manydamas, kad tikslinė auditorija nepakankamai lanksti, tolerantiška ar linkusi gilintis į neaiškumus (Davies, 2003, p. 86). Ši procedūra tinka ir animacijai, kurios tikslinė auditorija – vaikai.
8. **Leksinis atkūrimas.** Ši vertimo procedūra pasitelkiama tada, kai OK pavartojamas neologizmas ir VK taip pat perteikiamas neologizmu, kurio iki šiol nebuvo VK (Díaz Cintas, Remael, 2007, p. 206) (pvz., *Her elizabethness* → Jos elžbietenybe).
9. **Kompensavimas.** Ši procedūra taikoma tada, kai vertėjas eliminuoja tam tikrą OK KRP ir, norėdamas kompensuoti praradimą, įtraukia papildomą KRP į tą patį ar artimiausią sakinį (pvz., *Horrible, it's just so horrible to think of what the foxes did to him. Even so, I would do no less for you, Philip*. → Siaubinga pagalvoti, ką jam padarė lapės, Filipai. Tą patį padaryčiau ir dėl tavęs). Šiuo bruožu kompensavimas skiriasi nuo pridėjimo.
10. **Pridėjimas.** Šiuo atveju vertėjas prideda KRP, kurio nebuvo OK tekste (pvz., *I can't help it!* → Popiežius mūsų laukia, Čarli). Dubliavimo atveju šia procedūra dažnai siekiama VK suteikti daugiau linksmumo, įterpti tikslinei auditorijai artimesnių KRP.

KRP vertimo procedūros pasirinkimą lemia KRP sudėtingumas, jo atitiktis VK buvimas, tikslinė auditorija ir vertimo būdas, galintis apriboti vertėjo pasirinkimą arba padėti apsispręsti, kokia procedūra būtų palankiausia. Kadangi pasirinktas vienas iš daugiausia apribojimų turintis vertimo būdas dubliavimas, jis aptartinas išsamiau.

4. Dubliavimo kokybės standartai ir sinchronizacija

Dubliavimas yra toks AVV būdas, kai AV kūrinio OK fonograma visiškai pakeičiama VK fonograma. Tai reiškia, kad lietuviškai dubliuoto AV kūrinio žiūrovai negirdi originalių dialogų, tačiau skambanti muzika (išskyrus dainas, kurios gali būti verčiamos į lietuvių k.) ir specialieji garso efektai lieka nepakitę. Viena vertus, dėl eliminuotų OK dialogų vertėjui atsiranda daugiau laisvės verčiant KRP, juk galima juos pakeisti arba visai panaikinti ir žiūrovas to net nepastebės. Kita vertus, vertimo dubliažui procesas yra itin sudėtingas. R. Mayoral su bendraautoriais (Mayoral ir kt., 1988, p. 364) sudarytoje klasifikacijoje dubliavimui būdinga daugiausia apribojimų (0–5 balų skalėje vertinamas 4–5). Šie iššūkiai susiję su sinchronijos tipais, kurie gerokai apsunkina ir KRP vertimą.

Ryškiausia dubliavimo ypatybė ir vienas svarbiausių kokybinių reikalavimų – sinchronizacija. Teorinius dubliavimo pagrindus 1976 m. aptarė I. Fodoras, pirmasis išskyres

tris sinchronijos tipus – fonetinę, personažo ir turinio, ir pirmąją išanalizavęs itin detaliai. Domėtasi C. Whitman-Linsen (1992) pasiūlyta bene smulčiausia sinchronijos tipologija. Paminėtina H. Gottliebo (2008) klasifikacija, kurioje be kitų išskirta intonacinio skiemens sinchronija, ypač svarbi tada, kai veikėjai taria frazes stambiame plane.

3 lentelė. Dubliavimui taikomi sinchronijos tipai

Fodor (1976)	Fonetinė					Personažo					Turinio
Whitman-Linsen (1992)	Vizuali / optinė sinchronija					Audio / akustinė					Turinio
	Lūpų sinchronija		Skie- mens ir izochronija	Kinetinė		Kultū- rinės detalės	Ak- centai, dialek- tai	Prozo- dinė	Išskir- tinis balso tipas	Paralin- gvistinė	
Gottlieb (2008)	Abilū- pinė	Visiška lūpų	Skie- mens	Intona- cinio skiemens (nucleus)	Pasa- kymo	Balso					
Chaume (2004; 2012)	Fonetinė (lūpų)		Izochronija	Kinetinė		– (Personažo)					– (Turinio)

Sudaryta straipsnio autorių.

3-ioje lentelėje pateiktos tik kelios žinomiausios klasifikacijos, tačiau ir iš jų matyti, kad sinchronijos tipologija įvairuoja. Vis dėlto ilgainiui nusistovėjo F. Chaume (2004; 2012, p. 43–45; 2020, p. 111–113) išskirti trys svarbiausi dubliavimo sinchronijos tipai, kuriais remiasi dauguma AVV tyrėjų (pvz., Ranzato, 2016, p. 44; Spiteri Miggiani, 2019, p. 29; Bosseaux, 2019, p. 50; Minutella, 2021, p. 4):

1. **Fonetinė arba lūpų sinchronija** – pasakymų vertimo kalbos ir ekrane matomų veikėjų artikuliacinių judesių atitiktis. Lūpų sinchronijos analizei aktualus terminas *vizema*. Pasak I. Koverienės (2015, p. 42), tai yra „bet kurio kalbos garso vizualinė raiška“. Analizuojant anglų kalba sukurtų AV kūrinių lietuvišką dubliažą, pravartu pasiremti mokslininkės sudaryta (2015, p. 144) šešių pagrindinių vizemų klasifikacija.
2. **Izochronija** – OK ir VK pasakymų trukmės ir pauzių atitiktis. Tiek fonetinė sinchronija, tiek izochronija reikšminga stambiu ar vidutiniu planu iš priekio ar iš šono rodomų veikėjų pasakymams, kai matyti veikėjų lūpos.
3. **Kinetinė sinchronija** – VK pasakymų ir ekrane matomų veikėjų gestų atitiktis.

F. Chaume visuose savo darbuose (pvz., 2004, p. 44; 2012, p. 69; 2020, p. 103) mini ir I. Fodoro išskirtas personažo bei turinio sinchronijas, tačiau visada pabrėžia, kad jų nelaiko „tikrais“ sinchronijos tipais. Jo manymu, vertimo teksto dermė su kitais kodais, pvz., vaizdais ir muzika, yra ne turinio sinchronija (kaip apibrėžia Mayoral ir kt., 1988, p. 359), o koherencija. O personažo sinchronijai vertėjas ar adaptuotojas įtakos neturi, nes šis aspektas labiau susijęs su dubliažo režisieriaus ir aktorių darbu (Chaume, 2012, p. 70).

Vis dėlto dubliuoto kūrinio kokybei personažo sinchronija, t. y. veikėjo išvaizdos, balso ir sakomų žodžių dermė ne mažiau reikšminga už kitus sinchronijos tipus. Ją išsamiai tiria ir Ch. Bosseaux (2015), išskirdama balso aukštį, garsumą ir tempą. Manytina, kad personažo sinchronija aktuali ir KRP vertimui dubliuotuose filmuose: tikslinei kultūrai nebūdinga personažo išvaizda ir balso ypatybės galėtų paskatinti pasirinkti labiau svetinančias vertimo procedūras.

Kalbėdamas apie veiksnius, turinčius įtakos dubliavimo kokybei, F. Chaume (2020, p. 110) sinchronijas priskiria prie formaliųjų reikalavimų. Jis atskirai įvardija ir socio-kultūrinius apribojimus, susijusius su originalo ir tikslinės kultūros skirtumais, pirmiausia – kultūrinės realijas. Be formaliųjų ir sociokultūrinių, mokslininkas išskiria dar kelis apribojimų tipus, svarbius kokybiškam dubliažui:

- a) profesiniai, susiję su darbo sąlygomis ir pačiu užsakymu (pvz., laikas, atlygis, cenzūra, įvairūs užsakovo ar dubliuojančios įmonės nurodymai);
- b) lingvistiniai (kalbos registras, dialektai ir kiti kalbiniai variantai);
- c) semiotiniai arba ikoniniai, t. y. multimodalinė koherencija, kitaip tariant, – kalbos, vaizdų ir kitų semiotinių kodų dermė (Chaume, 2020, p. 110).

Į šiuos reikalavimus svarbu atsižvelgti verčiant ir pritaikant tekstą dubliažui, taip pat perteikiant KRP.

5. Kultūrinių realiųjų pavadinimų vertimas dubliažui: analizės modelis

Aptarti aspektai, siūlomos apibrėžtys ir klasifikacijos sujungtos į modelį, apimančią keturis pagrindinius tyrimo etapus ir juose taikomus įrankius (1 pav.).

1 pav. Kultūrinių realiųjų pavadinimų analizės modelis. Sudaryta straipsnio autorių.

Pirmas etapas – KRP atranka. Pasitelkus KRP definiciją, KRP atskirai atrenkami iš filmo originalo ir iš vertimo. Vertimo tekstas aktualus dėl jame galimų papildomai pridėtų KRP. Žinoma, patogiau ir greičiau dirbti su filmo skriptu, tačiau būtina jį lyginti su filmu, nes scenarijus dažnai sutrumpinamas ar, atvirkščiai, papildomas. Taip pat svarbu atsižvelgti ne tik į lietuviško vertimo dubliažui tekstą, bet ir į filmą, nes dubliavimo proceso metu gali būti atliekamos įvairios korekcijos. Šiame etape tikslinga sudaryti ne pavienių KRP sąrašą, o sakinių, kuriuose jie pavartoti, nes jų prireiks tolesniuose tyrimo etapuose.

Antras etapas – KRP kategorizavimas. Pirmuoju etapu atrinkti OK KRP klasifikuojami pagal anksčiau pateiktus ir 1 pav. išvardytus tris pagrindinius tipus su potipiais. Šiame etape pasakymai, kuriuose minimi KRP, aktualūs nebent dėl konteksto. Dėl tos pačios priežasties reikšminga ir vaizdu perteikiama informacija. Galima tirti ir kaip keičiasi OK KRP tipai juos verčiant į VK, pravartu įvertinti ir tai, kokių tipų KRP (kurių visai nebuvo OK) buvo pridėti VK.

Trečias etapas – KRP vertimo procedūrų nustatymas. Šiam etapui būtini OK ir VK pasakymai, kuriuose pavartoti KRP, kad būtų galima nustatyti, kokia procedūra taikyta jiems išversti. Pasitelkus dešimt vertimo procedūrų, lyginami OK ir VK pasakymai, kuriuose pavartotos KRP.

Ketvirtas etapas – dubliavimo sinchronijos įvertinimas KRP vertimo procedūrų pasirinkimui. Palyginti su antruoju ir trečiuoju etapais, kurių rezultatus tikslinga apibendrinti kiekybiškai, t. y. pateikti lenteles ar diagramas, kuriose būtų nurodytas KRP kategorijų ir vertimo procedūrų pasiskirstymas, ketvirtasis etapas – išskirtinai kokybinis tyrimas. Jo metu įvertinama ne tik tai, ar kalbantis veikėjas rodomas ekrane, bet ir tai, koku kinematografiniu planu, kaip gerai matyti jo lūpos, kokia lūpų padėtis tariant KRP. Be to, svarbu įvertinti veikėjų išvaizdą, būdą, kalbėjimo tempą, gestus, kitus rodomus objektus ir papildomus veiksnius, nuo kurių priklauso dubliavimo kokybė. Dėl šių priežasčių tikėtina, kad, pasirinkus analizuoti visą pilnametražį filmą, bus itin sudėtinga išsamiai išanalizuoti dubliavimo sinchronijos poveikį kiekvieno KRP pasirinkimui, nebent pasirinktame filme KRP nebus gausu. Kita vertus, pasakymams, kuriuos veikėjai sako už kadro ar tolimame plane, izochronija ir lūpų sinchronija nėra reikšmingos. Taigi, išsamiai išnagrinėti vertėtų tik tuos pasakymus, kuriems minėti sinchronijos tipai yra aktualūs.

Išvados

1. Kultūrinių realijų pavadinimų vertimo dubliuotuose kūriniuose analizei gali būti taikomas keturių etapų modelis: pirmiausia iš AV kūrinio originalo ir vertimo atrenkami KRP, tada klasifikuojami pagal tipus, po to nustatoma KRP vertimo procedūra, galiausiai įvertinama, kokį poveikį procedūros pasirinkimui turi dubliavimo apribojimai, ypač sinchronizacija.
2. Susisteminius ir papildžius įvairių autorių taksonomijas, KRP klasifikavimui siūlomi trys tipai su potipiais: 1) geografiniai KRP: geografiniai objektai, geografinės vietovės, administracinis suskirstymas, meteorologija, fauna ir flora; 2) etnografiniai KRP: buitės, šventės, papročiai, ritualai, sportas, žaidimai, laisvalaikio leidimo būdai, religija,

- mitologija, folkloras; 3) sociokultūriniai KRP: istorija, švietimas, menas ir kultūra, visuomenė ir politika.
3. Tikėtasi, kad KRP vertimo procedūroms nustatyti pakaktų bendresnės klasifikacijos. Tačiau bandomasis vieno filmo tyrimas parodė, kad tiksliausia KRP nustatyti pasiūlytus dešimt procedūrų: perkėlimą, eksplikavimą, generalizavimą, konkretizavimą, eliminavimą, kultūrinį adaptavimą, transformavimą, leksinį atkūrimą, kompensavimą ir pridėjimą.
 4. Atliekant KRP procedūrų dubliuotuose AV kūriniuose kokybinę analizę, svarbu įvertinti izochroniją, fonetinę ir kinetinę sinchroniją ypač tose ištraukose, kuriose kalbėtojai matyti stambiu ar vidutiniu planu.

Padėka

Mokslinis tyrimas finansuotas Europos socialinio fondo lėšomis pagal priemonę Nr. 09.3.3 LMT K 712 „Mokslininkų, kitų tyrėjų, studentų mokslinės kompetencijos ugdymas per praktinę mokslinę veiklą“ vykdant projektą „Kultūrinių realiųjų vertimas šiuolaikiniuose lietuviškai dubliuotuose filmuose“.

Santrumpos

AV – audiovizualinis
 AVV – audiovizualinis vertimas
 KRP – kultūrinės realijos pavadinimas
 OK – originalo kalba
 VK – vertimo kalba

Literatūra

- Aixelá, J. F., 1996. Culture specific items in translation. In: R. Alvarez, C. A. Vidal, eds. *Translation, Power, Subversion*. Clevedon: Multilingual Matters, pp. 52–78.
- Antonini, R., 2009. The perception of dubbed cultural references in Italy. *InTRAlinea*, 11, pp. 1–6. Prieiga: <<https://www.intraline.org/archive/article/1651>> [Žiūr. 2022 01 07].
- Antonini, R., Chiaro, D., 2005. The Quality of Dubbed Television Programmes in Italy: The Experimental Design of an Empirical Study. In: S. Albertazzi, M. Bondi, G. Buonanno, N. Maxwell, C. Pelliconi, M. Silver, eds. *Crosscultural Encounters: New Languages, New Sciences, New Literatures*. Rome: Officina, pp. 33–44.
- Armalytė, O., 1986. *Lietuviškų žodžių realiųjų vertimas į anglų kalbą [Translation of Lithuanian-specific terms into English]*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. [In Lithuanian].
- Astrauskienė, J., 2016. The witty ways wit works: The translation of puns in dubbed animation. *Audiovisual Translation: Dubbing and Subtitling in the Central European Context, Conference Proceedings*, pp. 35–46.
- Baker, M., 1992. *In Other Words. A Coursebook on Translation*. London and New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203133590>.
- Bosseaux, C., 2015. *Dubbing, Film and Performance: Uncanny Encounters*. Bern: Peter Lang.
- Bosseaux, C., 2019. Investigating Dubbing: Learning from the Past, Looking to the Future. In:

L. Pérez-González, ed. *The Routledge Handbook of Audiovisual Translation*. London, New York: Routledge, pp. 48–63.

Chaume, F., 2004. Synchronization in dubbing: A translational approach. In: P. Orero, ed. *Topics in Audiovisual Translation*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, pp. 35–52. <https://doi.org/10.1075/btl.56>.

Chaume, F., 2012. *Audiovisual Translation: Dubbing. Translation Practices Explained*. Manchester: St Jerome.

Chaume, F., 2020. Dubbing. In: Ł. Bogucki, M. Deckert, eds. *The Palgrave Handbook of Audiovisual Translation and Media Accessibility*. Cham: Palgrave Macmillan, pp. 103–132.

Danytė, M., 2006. Lithuanian translations of Canadian literature: The translation of cultural realia. *Darbai ir Dienos [Deeds and Days]*, 45, pp. 195–213. <http://dx.doi.org/10.7220/2335-8769>.

Davies, E. E., 2003. A goblin or a Dirty Nose? The treatment of culture-specific references in translations of Harry Potter Book. *The Translator*, 6, pp. 65–100. <http://doi.org/10.1080/13556509.2003.10799146>.

Díaz Cintas, J., Remael, A., 2007. *Audiovisual Translation: Subtitling. Translation Practices Explained*. Manchester: St. Jerome. <https://doi.org/10.4324/9781315759678>.

Fodor, I., 1976. *Film Dubbing: Phonetic, Semiotic, Esthetic and Psychological Aspects*. Hamburg: Herlmut Buske.

Gottlieb, H., 2008. Screen Translation. In: A. Schjoldager, ed. *Understanding Translation*. Aarhus: Academica, pp. 205–246.

Gottlieb, H., 2009. Subtitling against the current: Danish concepts, English minds. In: J. Díaz Cintas, ed. *New Trends in Audiovisual Translation*. Bristol: Multilingual Matters, pp. 21–43. <https://doi.org/10.21832/9781847691552-004>.

Horbačauskienė, J., Kasperavičienė, R., Petronienė, S., 2016. Issues of Culture Specific Item Translation in Subtitling. *Meaning in Translation: Illusion of Precision*, 231, p. 223–228. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2016.09.095>.

Huber, L., Kairys, A., 2021. Culture Specific Items in Audiovisual Translation: Issues of Synchrony and Cultural Equivalence in the Lithuanian Dub of “Shrek the Third”. *Kalbų studijos [Studies about Languages]*, 1/ 38, pp. 5–16. <http://doi.org/10.5755/j01.sal.1.38.24743>.

Janavičienė, I., 2016. Translation of Culture-specific Items from English into Lithuanian: The Case of O. Henry’s Short Stories. *European Academic Research*, 4 (5), pp. 4832–4845. Prieiga: <https://euacademic.org/UploadArticle/2725.pdf> [Žiūr. 2022 01 02].

Judickaitė-Pašvenskienė, L., 2009. The notions of foreignization and domestication applied to film translation: Analysis of subtitles in cartoon *Ratatouille*. *Jaunųjų mokslininkų darbai [Works of Young Scholars]*, 2 (23), pp. 36–43.

Kalėdaitė, V., Asijavičiūtė, V., 2005. Translation of Lithuanian Culture-Specific Items into English. *Kalbotyra [Linguistics]*, 55 (3), pp. 31–37.

Kerevičienė, J., Astrauskienė, J., 2021. Audiovizualinio vertimo terminų vartosenos variantiškumas [Variability in the Use of Audiovisual Translation Terminology]. *Respectus Philologicus*, 39 (44), p. 148–160. <http://doi.org/10.15388/RESPECTUS.2020.39.44.84>. [In Lithuanian].

Koverienė, I. 2015. *Dubliavimas kaip audiovizualinio vertimo moda: anglų ir lietuvių kalbų garsynai vizualinės fonetikos kontekste. Daktaro disertacija [Dubbing as an Audiovisual Translation Mode: English and Lithuanian Phonemic Inventories in the Context of Visual Phonetics. Doctoral dissertation]*. Vilnius: Vilniaus universitetas. [In Lithuanian].

Koverienė, I., Satkauskaitė, D., 2018. Lithuanian Viewers’ Attitude Towards Dubbed Animated Films. In: O. Andreica, A. Olteanu, eds. *Readings in Humanities*. Cham: Springer, pp. 67–84. http://doi.org/10.1007/978-3-319-66914-4_5.

Kvašytė, R., 2010. Pasvarstymai apie beekvivalentę leksiką arba latvių Joninės lietuviškai [Reflections on zero-equivalent lexis or the Latvian Midsummer in Lithuanian]. *Gimtoji kalba [Native Language]*, 10, p. 11–19. [In Lithuanian].

Leonavičienė, A., 2014. Suprasti ir prisijaukinti kultūrinės teksto reikšmės [To understand and tame cultural meanings of the text]. *Kultūros barai [Bars of Culture]*, 4, p. 35–38. Prieiga: <http://www.kulturosbarai.lt/uploads/news/id72/KB_2014_4_WEB.pdf> [Žiūr. 2022 01 02]. [In Lithuanian].

Leppihalme, R., 2011. Realia. In: Y. Gambier, L. van Doorslaer, eds. *Handbook of translation studies*, 2. Amsterdam: John Benjamins, pp. 126–130. <https://doi.org/10.1075/hts.1>.

LKŽ – Realija. In: *Lietuvių kalbos žodynas [Dictionary of the Lithuanian Language]*. Prieiga: <<http://lkzd.lki.lt/?zodis=realija&id=23031920000>> [Žiūr. 2022 01 05]. [In Lithuanian].

Liubinienė, V., Beniušytė, S., 2014. What is the Successful Film Localization? The Case Study of Dub Localized Songs in Garfield Story. *American International Journal of Social Science*, 3 (7), pp. 100–106. Prieiga: <http://www.aijssnet.com/journals/Vol_3_No_7_December_2014/11.pdf> [Žiūr. 2022 01 02].

Maksvytytė, J., 2012. Sąvokų *realija* ir *realijos pavadinimas* apibrėžimo problema [On the problem of defining the concepts ‘culture-bound item’ and ‘culture-bound term’]. *Kalbų studijos [Studies about Languages]*, 21, p. 50–56. <https://doi.org/10.5755/j01.sal.0.21.1938>. [In Lithuanian].

Maksvytytė, J., 2013. *Vertimo strategijos perteikiant realiųjų pavadinimus iš vokiečių į lietuvių kalbą. Daktaro disertacijos santrauka [Translation Strategies in the Rendering of Culture-Bound Terms from German to Lithuanian. Summary of Doctoral Dissertation]*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. [In Lithuanian].

Mayoral, R., Kelly, D., Gallardo, N., 1988. Concept of Constrained Translation. Non-linguistic Perspectives of Translation. *Meta*, 33 (3), pp. 356–367. <https://doi.org/10.7202/003608ar>.

Melnikienė, D., 2011. Specifinių realiųjų raiškos ypatumai lietuviškuose dvikalbiuose žodynuose [Peculiarities of the specific realia expression in Lithuanian bilingual dictionaries]. *Respectus Philologicus*, 20 (25), pp. 192–20. Prieiga: <<https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2011~1367175734301/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>> [Žiūr. 2022 01 01]. [In Lithuanian].

Mikutytė, J., 2005. Realijų rūšys ir vertimo būdai [Types and ways of translating realia]. Pranešimas, skaitytas Lietuvos literatūros vertėjų sąjungos konferencijoje „Sava ir svetima“ [Paper presented in the conference “Domestic and Foreign”] 2005 m. gegužės 7 d. Lietuvių literatūros vertėjų sąjunga [The Lithuanian Association of Literary Translators]. Prieiga: <<https://www.llvs.lt/?recensions=29>> [Žiūr. 2022 01 01]. [In Lithuanian].

Minutella, V., 2021. *(Re)Creating Language Identities in Animated Films: Dubbing Linguistic Variation*. Cham: Palgrave Macmillan.

Nedergaard-Larsen, B., 1993. Culture-bound Problems in Subtitling. *Perspectives: Studies in Translatology*, 1 (2), pp. 207–241. <https://doi.org/10.1080/0907676X.1993.9961214>.

Newmark, P., 1988. *Textbook of Translation*. New York: Prentice Hall International.

Newmark, P., 2003. Translation in a Globalised World. *Zeitschrift für Interkulturellen Fremdsprachenunterricht [Journal of Intercultural Foreign Language Teaching]*, 8 (2/3), pp. 67–70. [In German].

Nida, E. A., 2001. *Language and Culture—Contexts in Translating*. Shanghai: Foreign Language Education Press.

Nord, C., 1997. *Translating as a Purposeful Activity. Functionalist Approaches Explained*. Manchester: St. Jerome. <https://doi.org/10.4324/9781351189354>.

Pažūsis, L., 2014. *Kalba ir vertimas: Monografija [Language and Translation. Monograph]*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. <http://www.vsk.ff.vu.lt/upl/File/knygos/Kalba_ir_vertimas.pdf> [Žiūr. 2022 01 07]. [In Lithuanian].

Pažūsis, L., Maskaliūnienė, N. (spec. redaktorai), Darbutaitė, R., Klioštoraitytė, R., Mankauskienė, D., Miškinienė, I., Paura, M., 2014. *Vertimo studijų žodynas [Dictionary of Translation Studies]*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. Prieiga: <http://www.vsk.ff.vu.lt/upl/File/knygos/Vertimu_studiju_zodynas.pdf> [Žiūr. 2022 01 05]. [In Lithuanian].

Pedersen, J., 2005. How is Culture Rendered in Subtitles? *MuTra Conference Proceedings*. Prieiga: <http://www.euroconferences.info/.../2005_Pedersen_Jan.pdf> [Žiūr. 2022 01 01].

Petruilionė, L., 2012. Translation of Culture-specific Items from English into Lithuanian: The

Case of Joanne Harris's Novels. *Kalbų studijos [Studies about Languages]*, 21, pp. 43–49. <https://doi.org/10.5755/j01.sal.0.21.2305>.

Ramière, N., 2006. Reaching a Foreign Audience: Cultural Transfer in Audiovisual Translation. *Journal of Specialized Translation*, 6, pp. 152–166. Prieiga: <https://www.jostrans.org/issue06/art_ramiere.pdf> [Žiūr. 2022 01 02].

Ranzato, I., 2014. Period television drama: Culture specific and time specific references in translation for dubbing. In: M. Pavesi, M. Formentelli, E. Ghia, eds. *The Languages of Dubbing: Mainstream Audiovisual Translation in Italy*. Bern: Peter Lang, pp. 207–242.

Ranzato, I., 2016. *Translating Culture Specific References on Television: The Case of Dubbing*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315681252>.

Robinson, D., 1997. *Becoming a Translator: An Introduction to the Theory and Practice of Translation*. London: Routledge.

Satkauskaitė, D., Kuzmickienė, A., 2020. Tu es bien romantique: A Multimodal Perspective on French Characters in Dubbed Animation. *Transletters*, 4, pp. 221–238. <https://orcid.org/0000-0001-9042-4373>.

Satkauskaitė, D., Alosevičienė, E., 2020. Fremdsprachliche Akzente im Animationsfilm *Cars 2*: Vier synchronisierte Sprachfassungen im Vergleich [Foreign Accents in Animated film *Cars 2*: Four Dubbed Versions Compared]. *InTRAlinea*, IV, pp. 1–15. Prieiga: <<https://www.intralinea.org/specials/article/2464>> [Žiūr. 2022 01 07]. [In German].

Spiteri Miggiani, G., 2019. *Dialogue Writing for Dubbing: An Insider's Perspective*. Cham: Palgrave Macmillan.

Valūnaitė Oleškevičienė, G. ir kt., 2018. Cultural and Linguistic Gaps in Cross-cultural Translation. *Žmogus ir žodis. Svetimosios kalbos [Man and Word. Foreign Languages]*, 20 (4), p. 59–70. <https://doi.org/10.15823/zz.2018.23>.

Whitman-Linsen, C., 1992. *Through the Dubbing Glass: The Synchronization of American Motion Pictures into German, French, and Spanish*. New York, Frankfurt am Main: Peter Lang.

Williams, J., 1990. The Translation of Culture-specific Terms. *Lebende Sprachen [Living Languages]*, 35 (2), pp. 55–58.